

Anna Zellma¹

Wydział Teologii

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

Obraz Żydów i judaizmu w wybranych współczesnych podręcznikach do nauki religii

[Image of Jews and Judaism in Selected Contemporary Religious Education Textbooks]

Streszczenie: Podręczniki do nauczania religii spełniają istotną funkcję w przekazywaniu wiedzy religijnej. Są one niezbędnym środkiem dydaktycznym w warsztacie metodycznym nauczycieli religii. Ich treści poszerzają wiedzę uczniów oraz kształtują określone poglądy i przekonania religijne, społeczne i moralne. Analiza wybranych współczesnych podręczników do religii pozwala stwierdzić, że ich autorzy uwzględniają założenia *Programu nauczania religii rzymskokatolickiej w przedszkolach i szkołach* dotyczące Żydów i judaizmu. Przedstawiają uczniom podstawowe treści bezpośrednio związane z tymi zagadnieniami, w tym kwestie historyczne, religijne i kulturowe dotyczące Żydów i judaizmu. Zwracają uwagę na wspólne korzenie judaizmu i chrześcijaństwa oraz na podobieństwa i różnice między tymi religiami. Podkreślają również edukacyjne znaczenie obrazu Żydów i judaizmu, szczególnie w kształtowaniu postaw szacunku i tolerancji wobec wyznawców judaizmu oraz w zachęcaniu do zaangażowania w dialog międzyreligijny.

Summary: Textbooks for teaching religion play a significant role in the transmission of religious knowledge. They are an indispensable didactic tool in the methodological repertoire of religion teachers. Their content broadens students' knowledge and shapes specific religious, social, and moral views and beliefs. The analysis of selected contemporary religion textbooks indicates that their authors take into account the assumptions of *The Roman Catholic religion curriculum in kindergartens and schools* regarding Jews and Judaism. They present students with fundamental content directly related to these issues, including historical, religious, and cultural aspects concerning Jews and Judaism. They draw attention to the common roots of Judaism and Christianity as well as the similarities and differences between these religions. They also emphasize the educational importance of the portrayal of Jews and Judaism, par-

¹ Anna Zellma, Katedra Teologii Pastoralnej i Katechetyki, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie, ul. Hożjusza 15, 11-041 Olsztyn, Polska, anna.zellma@uwm.edu.pl, <https://orcid.org/0000-0002-3612-3454>.

ticularly in fostering attitudes of respect and tolerance toward followers of Judaism and in encouraging engagement in interreligious dialogue.

Słowa kluczowe: Żydzi, judaizm, edukacja religijna, podręczniki, dialog międzyreligijny.

Keywords: Jews, Judaism, religious education, textbooks, interreligious dialogue.

Po Soborze Watykańskim II (1962–1965) wprowadzono w Kościele katolickim wiele gruntownych zmian w różnych obszarach teorii i praktyki pastoralnej. Dotyczyły one m.in. dialogu katolików z wyznawcami judaizmu. Wydano liczne dokumenty i powołano instytucje do kształtowania nowych relacji katolików z Żydami. Zmianie ulegały założenia programowe nauczania religii w zakresie dialogu międzyreligijnego. Zwracano w nich uwagę na potrzebę właściwego przekazu nauczania Kościoła rzymskokatolickiego na temat relacji chrześcijan z Żydami oraz zaangażowania w „dialog żydowsko-chrześcijański, prowadzony szczerze i bez uprzedzeń” (Papieska Rada ds. Krzewienia Nowej Ewangelizacji 2020, 347; por. Komisja do Spraw Kontaktów Religijnych z Judaizmem 2025). Podkreślano, że „Kościół [...] zgłębiając swoją tajemnicę odkrywa swoją więź z narodem żydowskim i, uznając wielkie bogactwo wspólnego dziedzictwa, krzewi i zaleca wzajemne poznanie się, przyjaźń i dialog (por. Sobór Watykański II 2002, 4). Dzięki swym żydowskim korzeniom Kościół bowiem zakotwiczony jest w historii zbawienia” (Papieska Rada ds. Krzewienia Nowej Ewangelizacji 2020, 347; por. Konferencja Episkopatu Polski 2001, 79–80). Za ważny uznano dialog żydowsko-chrześcijański, „prowadzony szczerze i bez uprzedzeń” (Papieska Rada ds. Krzewienia Nowej Ewangelizacji 2020, 347). Spełnia on kluczową rolę w lepszym zrozumieniu niektórych aspektów własnego duchowego bogactwa Kościoła, w zajmowaniu zdecydowanego stanowiska przeciwko wszelkim formom antysemityzmu oraz w podejmowaniu wspólnych inicjatyw na rzecz pokoju, sprawiedliwości i rozwoju narodów (Papieska Rada ds. Krzewienia Nowej Ewangelizacji 2020, 347; por. Konferencja Episkopatu Polski 2001, 80; Kongregacja ds. Duchowieństwa 1998, 199).

W związku z powyższym problematyka Żydów i judaizmu od wielu lat budzi zainteresowanie licznych badaczy, w tym także pedagogów chrześcijańskich i katechetów (Bagrowicz J., 1995, s. 61–92; 1997, s. 123–144; Chrostowski W., 2010, s. 65–79; Kochel J., 2025; Królikowski P., 1995, s. 49–59; Polak M., 2015, s. 413–426; Zellma A., 2015, s. 397–412; 2016, s. 231–244). Prowadzone są szczegółowe analizy na temat wychowania do dialogu katolicko-żydowskiego. W opublikowanych dotychczas pracach naukowych brakuje analiz, które przedstawiałyby obraz Żydów i judaizmu we współczesnych podręcznikach do nauki religii. Problematyka ta wydaje się nie tylko interesująca poznawczo, ale także ważna społecznie. Odgrywa

ważną rolę w holistycznym wychowaniu dzieci i młodzieży. Wymaga poszukiwania odpowiedzi na następujące pytania: W jakim zakresie współczesne polskie podręczniki do nauki religii uwzględniają problematykę Żydów i judaizmu? Jaki zasób wiedzy na ten temat przekazują uczniom autorzy podręczników do nauczania religii w szkole podstawowej i ponadpodstawowej? Jaki jest stosunek autorów wobec tych zagadnień? Odpowiedzi na powyższe pytania pozwolą nie tylko odtworzyć obraz Żydów i judaizmu w podręcznikach do nauki religii, ale także ukazać, w jakim zakresie lekcje religii mogą przyczyniać się do kształtowania przekonań i poglądów uczniów na temat Żydów i judaizmu. Pytanie o to, jaki obraz Żydów i judaizmu prezentują uczniom współczesne podręczniki do nauki religii jest bowiem równocześnie pytaniem o ich potencjał wychowawczy, na który składają się rekomendowane wartości w dialogu międzyreligijnym oraz wzorce relacji katolików z wyznawcami judaizmu.

Celem rozważań podjętych w niniejszym artykule jest analiza treści dotyczących Żydów i judaizmu w wybranych podręcznikach do nauki religii w Polsce. Zagadnienia te składają się na obraz rozumiany jako opis, wyobrażenie, wizerunek Żydów i judaizmu, wyłaniający się z analizowanych materiałów dydaktycznych przeznaczonych do nauki religii w szkole podstawowej i ponadpodstawowej. Realizacja powyższego celu wymagała najpierw przeanalizowania, zrekonstruowania i interpretacji specyficznych cech tego przekazu, wpisanego w kontekst proponowanych do realizacji jednostek tematycznych w wybranych współczesnych seriach podręczników do nauki religii.

Opracowanie składa się z trzech części. Najpierw zostanie opisany materiał badawczy, a następnie zostaną zaprezentowane wyniki analizy wybranych współczesnych podręczników do nauki religii. W ostatniej części artykułu zostaną wyprowadzone wnioski.

Materiał badawczy

Podręczniki do nauki religii są jednym z głównych źródeł wiedzy religijnej, przekazywanej uczniom w szkole i podstawowym narzędziem w warsztacie pracy metodycznej nauczyciela religii. Legitymizują one to, jak w Kościele katolickim rozumie się podstawowe prawdy wiary i normy moralne (Książek G., 2021, s. 82–88). Za ich pomocą następuje przekaz określonych wzorców zachowań wobec siebie, Boga, wspólnoty Kościoła katolickiego, chrześcijan, innych religii i osób niewierzących (Łabendowicz S., 2019, s. 232–238).

Materiał badawczy, który stanowi punkt zainteresowania w ramach podjętych w niniejszym opracowaniu analiz, obejmuje wybrane serie podręczników do nauki religii, które zostały opracowane zgodnie z przyjętym

19 września 2018 r. przez Komisję Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski *Programem nauczania religii rzymskokatolickiej w przedszkolach i szkołach* (Komisja Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski, 2018; por. Konferencja Episkopatu Polski, 2018). Składają się na nie propozycje merytoryczne zawarte w przewodnikach/poradnikach dla nauczyciela i podręcznikach dla ucznia. Analizując ten dokument, można w nim zauważyć bezpośrednie odniesienie do problematyki Żydów i judaizm w VII klasie szkoły podstawowej i w I klasie szkoły ponadpodstawowej (Komisja Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski, 2018, s. 129–130, 168–169, 229, 292–293). Autorzy zakładają omówienie założeń doktrynalnych judaizmu, ukazanie różnic i podobieństw między judaizmem a chrześcijaństwem, zdefiniowanie grzechu antysemityzmu i zaprezentowanie Dnia Judaizmu (Komisja Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski 2018, s. 129–130, 166, 191, 207, 228, 260, 272, 291, 319). Za ważne uznają kształtowanie postawy szacunku wobec wyznawców wiary Pierwszego Przymierza, uczenie tolerancji i dialogu oraz zachęcanie uczniów do przeciwdziałania antysemityzmowi (Komisja Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski 2018, s. 129–130, 166, 191, 207, 228, 291). Słusznie wskazują też na potrzebę korelacji z edukacją szkolną, dzięki której można uzupełnić podejmowaną tematykę oraz zintegrować ją z treściami podejmowanymi w ramach języka polskiego, historii, geografii i języka obcego nowożytnego oraz języka mniejszości narodowej lub etnicznej (Komisja Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski 2018, s. 129).

Z uwagi na istniejący pluralizm podręczników do nauki religii, jakie zostały opracowane zgodnie z wyżej opisanym programem nauczania religii, analizie poddano następujące wersje: Wydawnictwo Archidiecezji Lubelskiej „Gaudium” (dalej Gaudium, ze wskazaniem szkoły i klasy), Wydawnictwo Jedność (dalej Jedność, ze wskazaniem klasy i szkoły), Wydawnictwo Katechetyczne Sp. z o.o. w Warszawie (dalej Katechetyczne, ze wskazaniem klasy i szkoły), Wydawnictwo Świętego Wojciecha (dalej Św. Wojciech, ze wskazaniem klasy i szkoły). Wszystkie wymienione serie podręczników mają kluczowe znaczenia dla podjętej w tytule opracowania problematyki. Warto dodać, że analiza podręczników Wydawnictwa Jedność została ograniczona do szkoły ponadpodstawowej. Podręczniki do szkoły podstawowej realizują bowiem założenia tzw. programów kieleckich (Jedność) i choć są zgodne z *Podstawą programową katechezy Kościoła katolickiego w Polsce* (2018), to jednak – z uwagi na własny charakter tych programów – wymagają odrębnego opracowania.

Wybór wyżej wymienionych wersji podręczników podyktowany był następującymi względami: 1) wybrane serie przeznaczone są dla uczniów ze szkół podstawowych i ponadpodstawowych, a więc obejmują wszystkie eta-

py nauczania religii; 2) struktura treściowa i metodyka tych serii – jak wynika z informacji zapisanych na stronie redakcyjnej – realizuje założenia obowiązującego od 2018 r. programu nauczania religii rzymskokatolickiej w szkole podstawowej i ponadpodstawowej; 3) serie wybranych podręczników, podobnie jak zatwierdzone przez Komisję Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski w 2018 r. programy mają charakter ogólnopolski i są popularne oraz dostępne w różnych regionach Polski.

Warto też dodać, że wybrane serie podręczników poddano krytycznej analizie porównawczej. Zwrócono uwagę na charakterystyczne dla nich podobieństwa i różnice w zakresie podejmowanej tematyki dotyczącej obrazu Żydów i judaizmu.

Żydzi i judaizm w analizowanych podręcznikach do nauki religii

Analiza wybranych współczesnych podręczników do nauki religii w szkole podstawowej i ponadpodstawowej pokazuje, że ich autorzy są wierni założeniom programowym nauczania religii. Tematykę wprost odnoszącą się do Żydów i judaizmu zaplanowano w VII klasie szkoły podstawowej oraz w I klasie liceum, technikum i szkoły branżowej I stopnia, co ukazano w tabeli 1. Również w szkole branżowej II stopnia odwołano się do tej problematyki.

Tabela 1. Zestawienie ilości jednostek tematycznych

Typ szkoły	Klasa	Wydawnictwo	Tytuł podręcznika	Liczba	Temat lekcji
Podstawowa	VII	Gaudium	<i>Bóg wskazuje nam drogę</i>	2	<i>Izrael narodem wybranym Chrześcijaństwo a judaizm</i>
		Katechetyczne	<i>Kościół wskazuje nam drogę</i>	2	<i>Judaizm Antysemityzm</i>
		Św. Wojciech	<i>Bóg wskazuje nam drogę</i>	8	<i>Powszechność zbawienia Religie świata Chrześcijaństwo a inne religie świata Dialog międzyreligijny Naród wybrany: Izrael Judaizm. Stare i Nowe Przymierze Judaizm i chrześcijaństwo. Podobieństwa i różnice Dzień judaizmu</i>

Ponadpodstawowa	I i II liceum i technikum	Gaudium	<i>W poszukiwaniu wolności</i>	1	<i>Judaizm a chrześcijaństwo</i>
		Jedność	<i>Szczęśliwi, którzy żyją wolnością</i>	1	<i>Dlaczego Jezus? Religie świata a chrześcijaństwo</i>
		Katechetyczne	<i>Na drogach wolności</i>	2	<i>Inne religie – „iskry” światła Współczesny Żyd w rozmowie z Jezusem</i>
		Św. Wojciech	<i>Szukam wolności</i>	1	<i>Wiara czy wiary. Religia czy religie?</i>
	branżowa I stopnia	Jedność	<i>Jestem chrześcijaninem. Wierzę</i>	1	<i>Na czym polega wyjątkowość chrześcijaństwa</i>
		Św. Wojciech	<i>Droga do dojrzałej wiary,</i>	1	<i>Wiara czy wiary? Religia czy religie?</i>
	I–II branżowa II stopnia	Jedność	<i>Jestem chrześcijaninem. Świadczyć o Bogu</i>	1	<i>Jak świętować dzień święty?</i>
		Św. Wojciech	<i>Z Bogiem w dorosłe życie</i>	1	<i>Ekumenizm i dialog międzyreligijny</i>

Źródło: badania własne

Zwrócić uwagę należy na fakt, że niemal we wszystkich analizowanych seriach liczba jednostek tematycznych jest taka sama. Wyjątek stanowią propozycje zamieszczone w serii Wydawnictwa Świętego Wojciecha. Autorzy szczegółowo rozpisali zagadnienia programowe dotyczące Żydów i judaizmu. W pozostałych seriach podręczników, mimo mniejszej ilości jednostek tematycznych wprost dotyczących analizowanej problematyki, można zauważyć podobne akcenty treściowe (zob. tabela 2). Są one zgodne z założeniami programowymi nauczania religii w szkole podstawowej i ponadpodstawowej.

Tabela 2. Zakres treści nauczania o Żydach i judaizmie w podręcznikach do nauki religii

Zagadnienia	Gaudium	Jedność	Św. Wojciech	Katechetyczne
Historia Izraela – narodu wybranego przez Boga	X	X	X	X
Judaizm jako religia monoteistyczna, głęboko zakorzeniona w historii i kulturze	X	X	X	X

Podstawowe pojęcia (np. judaizm, przymierze, prozelita, menorą, Izrael, naród wybrany, Tora, Talmud, Gwiazda Dawida – gwiazda sześcioramienna)	X	X	X	X
Najważniejsze święta żydowskie (np. Święto Paschy, Święto Tygodni, Dzień pojednania – Jom Kippur, Święto Namiotów, Święto Świąteł – Chanuka)	X	X	X	X
Obrzędy, zwyczaje i tradycje żydowskie (np. obrzezanie, szabat, modlitwy w synagodze, jedzenie koszerne)	X	X	X	X
Wspólne korzenie judaizmu i chrześcijaństwa	X	X	X	X
Elementy wspólne wyznawców judaizmu i chrześcijan (np. wiara w jedynego Boga stwórcę nieba i ziemi, Dekalog, wspólna historia zbawienia, m.in. postacie patriarchów i proroków, Biblia – Stary Testament, szacunek do Pisma Świętego, modlitwa psalmami)	X	X	X	X
Kierunki i odłamy w judaizmie (np. judaizm ortodoksyjny, konserwatywny, reformowany)				X
Postawa katolików wobec Żydów („starsi bracia w wierze”, szacunek, otwartość, tolerancja)	X	X	X	X
Tragiczne doświadczenia narodu żydowskiego (np. Holocaust)	X	X	X	X

Pomoc Żydom w czasie II wojny światowej (np. rodzina Ulmów, Irena Sendlerowa)	X	X	X	X
Nauczanie II Soboru Watykańskiego (Nostra aetate)	X	X	X	X
Pozytywna i otwarta postawa papieży (Jana Pawła II, Benedykta XVI, Franciszka) wobec wyznawców judaizmu	X	X	X	X
Antysemityzm	X	X	X	X
Dzień judaizmu	X	X	X	X
Dialog międzyreligijny	X	X	X	X

Źródło: badania własne

Analizując podręczniki „Gaudium”, można zauważyć, że zawarte są w nich podstawowe zagadnienia dotyczące Żydów i judaizmu. W VII klasie szkoły podstawowej problematyka Żydów i judaizmu najpierw prezentowana jest w kontekście historii Izraela – narodu wybranego przez Boga (Gaudium. VII klasa szkoły podstawowej. Poradnik metodyczny, 2022, s. 309–317; Gaudium. VII klasa szkoły podstawowej. Podręcznik do nauki religii, 2022, s. 155–158). Obok wyjaśnienia podstawowych pojęć (np. judaizm, przymierze, prozelita, menora), autorzy charakteryzują najważniejsze święta żydowskie i zasady, jakimi kierują się wyznawcy judaizmu (Święto Paschy, Święto Tygodni, Dzień Pojednania – Jom Kippur, Święto Namiotów, Święto Świąteł – Chanuka). Zwracają też uwagę na wspólne korzenie chrześcijaństwa i judaizmu oraz elementy, które łączą wyznawców tych religii. W tym kontekście opisują postawę Kościoła katolickiego wobec Żydów (szacunek, tolerancja, dialog), znaczenie Dnia Judaizmu i grzech antysemityzmu (Gaudium. VII klasa szkoły podstawowej. Poradnik metodyczny, 2022, s. 309–317). Kontynuację tej problematyki stanowi jednostka tematyczna pt. *Chrześcijaństwo a judaizm*, w której zwraca się uwagę na związki między chrześcijaństwem a judaizmem, oparte na wspólnych korzeniach w Starym Testamencie i wierze w jedyne Boga (Gaudium. VII klasa szkoły podstawowej. Poradnik metodyczny, 2022, s. 327–334; Gaudium. VII klasa szkoły podstawowej. Podręcznik do nauki religii, 2022, s. 163–167). Po raz kolejny autorzy opisują relacje katoli-

ków z wyznawcami judaizmu (np. w czasie II wojny światowej) oraz znaczenie dialogu międzyreligijnego i Dzień Judaizmu. (Gaudium. VII klasa szkoły podstawowej. Poradnik metodyczny, 2022, s. 327–334). Zbliżone treści zostały zaprezentowane w podręcznikach Wydawnictwa „Gaudium” do nauki religii w szkołach ponadpodstawowych (Gaudium. I klasa szkoły ponadpodstawowej. Poradnik metodyczny, 2020, s. 159–170); Gaudium. I klasa szkoły ponadpodstawowej. Podręcznik do nauki religii, 2020, s. 95–97). W jednostce tematycznej *Judaizm a chrześcijaństwo* autorzy ukazują historyczne aspekty relacji między judaizmem a chrześcijaństwem oraz podobieństwa i różnice między katolikami a „starszymi braćmi w wierze” (Gaudium. I klasa szkoły ponadpodstawowej. Poradnik metodyczny, 2020, s. 164–170).

W podręcznikach Wydawnictwa Jedność, które zostały opracowane do I klasy liceum i technikum autorzy zwracają uwagę na judaizm jako jedną z najstarszych religii monoteistycznych. Prezentują też wartości w judaizmie i oczekiwanie Żydów na Mesjasza oraz uzasadniają, dlaczego antysemityzm jest grzechem (Jedność. I klasa szkoły ponadpodstawowej. Poradnik metodyczny, 2021, s. 230–242, 253–261; Jedność. I klasa szkoły ponadpodstawowej. Podręcznik do religii, 2023, s. 56–57, 60–61). Jednocześnie ukazują znaczenie dialogu międzyreligijnego (Jedność. I klasa szkoły liceum i technikum. Poradnik metodyczny, 2021, s. 230–242, 253–261; Jedność. I klasa szkoły liceum i technikum. Podręcznik do religii, 2023, s. 56–57, 60–61). Niemal identyczne treści dotyczące judaizmu i Żydów prezentowane są w podręcznikach do nauki religii w I klasie szkoły branżowej I stopnia. Analizując wyjątkowość chrześcijaństwa, autorzy prezentują najważniejsze informacje na temat judaizmu, wskazują podobieństwa i różnice między judaizmem i chrześcijaństwem oraz ukazują sposoby prowadzenia dialogu międzyreligijnego (Jedność. I klasa szkoły branżowej I stopnia. Poradnik metodyczny, 2023, s. 106–115, 124–130; Jedność. I klasa szkoły branżowej I stopnia. Podręcznik do religii, 2023, s. 51–53; 57–59). Z kolei w szkole branżowej II stopnia autorzy podręczników jedynie wspominają o wyznawcach judaizmu i antysemityzmie. Zwracają uwagę na różnice między niedzielą dla chrześcijan a szabatem żydowskim (Jedność. I i II klasa szkoły branżowej II stopnia. Poradnik metodyczny, 2023, s. 576–583; Jedność. I i II klasa szkoły branżowej II stopnia. Podręcznik do religii, 2023, s. 166–167).

Również w podręcznikach Wydawnictwa Katechetycznego treści bezpośrednio dotyczące Żydów i judaizmu zaplanowano w VII klasie szkoły podstawowej – w dziale *Związek między ludem Starego a Nowego Przymierza*. W temacie zatytułowanym *Judaizm* zawarto podstawowe informacje o tej religii oraz wskazano na podobieństwa i różnice między judaizmem a chrześcijaństwem (Katechetyczne. VII klasa szkoły podstawowej.

Poradnik metodyczny, 2025, s. 187–191; Katechetyczne. VII klasa szkoły podstawowej. Podręcznik do nauki religii, 2022, s. 116–118). Wyraźnie podkreśla się, że judaizm i chrześcijaństwo mają ze sobą wiele wspólnego: wiara w tego samego Boga, kierowanie się tymi samymi przykazaniami i oczekiwanie nadejścia Królestwa Bożego. Różnice dotyczą tego, że Żydzi nie uznali w Jezusie obiecanego Mesjasza i odrzucają to wszystko, co się z Nim łączy, m.in. Nowy Testament i sakramenty (Katechetyczne. VII klasa szkoły podstawowej. Poradnik metodyczny, 2025, s. 187–195). Dopełnieniem tych treści są kwestie zaprezentowane w temacie *Antysemityzm* (Katechetyczne. VII klasa szkoły podstawowej. Poradnik metodyczny, 2025, s. 196–199; Katechetyczne. VII klasa szkoły podstawowej. Podręcznik do nauki religii, 2022, s. 122–124). W tak zatytułowanej jednostce tematycznej zakłada się nie tylko wspieranie uczniów w lepszym zrozumieniu tradycji i kultury Izraela, ale także w odkrywaniu tożsamości chrześcijańskiej i znaczenia Dnia Judaizmu. Cenne są odwołania do historii w celu ukazania postawy niechęci, a nawet nienawiści wobec Żydów (antysemityzm), wyrażanej wobec osób, miejsc czy zwyczajów żydowskich (Katechetyczne. VII klasa szkoły podstawowej. Poradnik metodyczny, 2025, s. 196–199; Katechetyczne. VII klasa szkoły podstawowej. Podręcznik do nauki religii, 2022, s. 122–124). W tym kontekście autorzy uświadamiają uczniom, że antysemityzm jest grzechem i zachęcają do odkrywania więzi chrześcijan z Żydami. Pogłębienie i poszerzenie tego obrazu można dostrzec w podręcznikach dla I klasy liceum i technikum – w dziale *Komu wierzę?* W jednostce tematycznej *Inne religie – „iskra światła”* autorzy wspominają o wyznawcach judaizmu jako jednej z wielu religii świata (Katechetyczne. I klasa Liceum/Technikum. Poradnik metodyczny, 2025, s. 108–110). Szczegółowe informacje na temat Żydów i judaizmu zostają podjęte w lekcji zatytułowanej *Współczesny Żyd w rozmowie z Jezusem* (Katechetyczne. I klasa Liceum/Technikum. Poradnik metodyczny, 2025, s. 111–114; Katechetyczne. I klasa Liceum/Technikum. Podręcznik do nauki religii, 2020, s. 138–144). Wiele uwagi poświęca się najważniejszym informacjom na temat judaizmu jako religii Żydów, której istotą jest przymierze Boga z narodem wybranym. Wspomina się też o judaizmie ortodoksyjnym (tradycyjnym), judaizmie konserwatywnym i judaizmie reformowanym (Katechetyczne. I klasa Liceum/Technikum. Poradnik metodyczny, 2025, s. 111–114; Katechetyczne. I klasa Liceum/Technikum. Podręcznik do nauki religii, 2020, s. 138–144). Za ważne uznaje się obchody Dnia Judaizmu, modlitwy papieża Jana Pawła II i Franciszka w Synagodze Większej w Rzymie i dialog międzyreligijny. Tak określone działania dydaktyczne zostają uzupełnione o treści z zakresu historii, filozofii i wiedzy o społeczeństwie. Słusznie autorzy łączą je z odkrywaniem wspólnego duchowego dziedzictwa między Żydami i chrześcijanami

oraz kształtowaniem postawy zrozumienia, szacunku, tolerancji i dialogu, co dodatkowo wzmacnia jakość planowanych działań dydaktycznych (Katechetyczne. I klasa Liceum/Technikum. Poradnik metodyczny, 2025, s. 111–114; Katechetyczne. I klasa Liceum/Technikum. Podręcznik do nauki religii, 2020, s. 138–144).

Podobne kwestie, ale bardziej uszczegółowione, zaplanowano w podręcznikach do nauki religii w szkole podstawowej, opublikowanych przez Wydawnictwo Świętego Wojciecha (Św. Wojciech. VII klasa szkoły podstawowej. Poradnik metodyczny, 2022, s. 210–242). Wiele uwagi autorzy poświęcają tej tematyce w V dziale: *Stare i Nowe Przymierze* (Św. Wojciech. VII klasa szkoły podstawowej. Poradnik metodyczny, 2022, s. 210–219, 226–230). Autorzy zakładają odkrywanie przez uczniów związku między ludem Starego a Nowego Przymierza oraz cech charakterystycznych i wspólnych dla judaizmu i chrześcijaństwa (Św. Wojciech. VII klasa szkoły podstawowej. Poradnik metodyczny, 2022, s. 220–224). Za ważne uznają również ukazanie uczniom wiary i obyczajów żydowskich. W tym kontekście opisują Dzień Judaizmu, zachęcając młodzież do otwartości, tolerancji, szacunku wobec wyznawców judaizmu i ich tradycji (Święty Wojciech. VII klasa szkoły podstawowej. Poradnik metodyczny, 2022, s. 237–241). Cenne są również odwołania do historii Żydów i pomocy jakiej doświadczyli od Polaków (np. rodzina Ulmów). Autorzy wyraźnie zaznaczają, że antysemityzm i jego różne formy (uprzedzenia, przemoc fizyczna, dyskryminacja, obraźliwe komentarze) są grzechem, który wymaga stanowczego sprzeciwu. Jednocześnie zachęcają uczniów do przeciwdziałania wszelkim przejawom antysemityzmu oraz do zaangażowania w dialog chrześcijańsko-żydowski (Św. Wojciech Wydawnictwo. VII klasa szkoły podstawowej. Poradnik metodyczny, 2022, s. 237–241). Cechy charakteryzujące Żydów, symbole, tradycje, zwyczaje, przedmioty związane z judaizmem oraz podobieństwami i różnicami między judaizmem a chrześcijaństwem są opisane w dziale *Religie świata*, w jednostkach lekcyjnych pt. *Powszechność zbawienia*, *Religie świata*, *Chrześcijaństwo a inne religie świata*, *Dialog międzyreligijny* (Św. Wojciech. VII klasa szkoły podstawowej. Poradnik metodyczny, 2022, s. 243–266). W ten sposób autorzy wzmacniają pozytywny wizerunek judaizmu. Przypominają o wpływie tej religii na rozwój chrześcijaństwa i islamu, a także na wiele aspektów zachodniej kultury i etyki. Podkreślają, że chociaż różnice teologiczne między judaizmem a innymi religiami są znaczące, wspólne wartości, takie jak wiara w Boga, Dekalog, dążenie do pokoju, mogą stanowić podstawę do dialogu międzyreligijnego.

Warto zauważyć, że bardzo uproszczony obraz Żydów i judaizmu jest ukazany w podręcznikach Święty Wojciech dla szkół ponadpodstawowych. W I klasie liceum, technikum i szkole branżowej I stopnia brakuje jednostki lekcyjnej bezpośrednio odnoszącej się do tej problematyki.

Autorzy wspominają jedynie o judaizmie, wymieniając go w jednostce tematycznej pt. *Wiara czy wiary? Religia czy religie?* (Św. Wojciech. I klasa szkoły ponadpodstawowej. Poradnik metodyczny, 2020, s. 142–145; Św. Wojciech. I klasa szkoły liceum i technikum, Podręcznik do nauki religii, 2020, s. 152–155; Św. Wojciech. I klasa szkoły branżowej I stopnia. Poradnik metodyczny, 2020, s. 142–145; Św. Wojciech. I klasa szkoły branżowej I stopnia, 2020, s. 96–99). Podobne odwołanie do tej religii można dostrzec w szkole branżowej II stopnia (Św. Wojciech. I i II klasa szkoły branżowej II stopnia. Poradnik metodyczny, 2023, s. 300–304). Przekaz wiedzy w tym zakresie ogranicza się jedynie do stwierdzenia, że judaizm – obok islamu, hinduizmu, buddyzmu – należy do największych religii świata.

Wnioski

Zakres prezentowanych w podręcznikach do nauki religii treści dotyczących Żydów i judaizmu warunkowany jest wieloma czynnikami. Istotne znacznie mają obowiązujące programy nauczania religii w polskiej szkole, na podstawie których opracowano podręczniki do nauki religii. Za ważne uznać należy również merytoryczne i metodyczne kompetencje ich autorów do podejmowania problematyki Żydów i judaizmu oraz konsultacje teologiczne.

Obecne w analizowanych podręcznikach do religii tematy dotyczące Żydów i judaizmu zostały zaplanowane zgodnie z *Programem nauczania religii rzymskokatolickiej w przedszkolach i szkołach* (2018). Daje się zauważyć dostosowanie zagadnień do wieku uczniów i ich możliwości percepcyjnych oraz zróżnicowanie w uszczegółowieniu podejmowanych kwestii. W ten sposób autorzy respektują dwie podstawowe zasady dydaktyczne: indywidualizacji i stopniowania trudności. Sposób konstruowania obrazu Żydów i judaizmu jest zarówno zgodny z nauką Kościoła katolickiego, w tym z dokumentami katechetycznymi, jak też ze współczesną dydaktyką. Co ważne, w analizowanych podręcznikach do nauki religii można znaleźć bezpośrednie odniesienie do dokumentów Soboru Watykańskiego II, zwłaszcza do *Nostra aetate*. Słusznie zwraca się uwagę uczniów na wspólne dziedzictwo chrześcijaństwa i judaizmu oraz ukazuje antysemityzm jako grzech. Wielokrotnie autorzy ukazują historyczne i teologiczne powiązania między chrześcijaństwem a judaizmem (np. wspólne korzenie w Starym Testamencie). Rzetelnie przedstawiają judaizm jako religię monoteistyczną, bliską chrześcijaństwu. Zwracają też uwagę uczniów na podstawowe elementy judaizmu (np. Torę, święta żydowskie, praktyki religijne, historię narodu żydowskiego). Przedstawienie tych zagadnień koncentruje się na przeszłości. Dodatkowo w niektórych jednostkach te-

matycznych podejmowane są kwestie związane z dramatycznymi doświadczeniami Żydów (np. Holocaustem). W ten sposób, w ramach korelacji z edukacją szkolną, wzmacnia się świadomość historyczną uczniów. Brakuje jednak szczegółowego opisu współczesnych form judaizmu oraz ich społecznego i religijnego znaczenia. Autorzy pomijają też trudne relacje między Żydami a katolikami (np. nie odnoszą się do zarzutu milczenia stawianego papieżowi Piusowi XII). Brak takiego odniesienia wskazuje na konieczność dalszego rozwijania i pogłębiania tej problematyki np. w formie materiałów dydaktycznych dla nauczycieli religii, dodatkowych scenariuszy lekcji religii, multimediiów. Ich wykorzystanie w toku lekcji religii lub zajęć pozalekcyjnych może być cenną pomocą w podejmowaniu trudnych tematów związanych z Holocaustem. Niewątpliwie ograniczenia objętościowe podręczników utrudniają pełne ukazanie złożoności historycznych relacji polsko-żydowskich. Ich rzetelna i wieloaspektowa prezentacja wymagałaby znacznie większej liczby godzin lekcyjnych niż obecnie. Pobieżne przedstawienie tych relacji mogłoby prowadzić do uproszczeń, błędnych interpretacji, nieporozumień lub wzmocnienia stereotypów. W tym kontekście warto wskazać nauczycielom religii (np. w ramach konferencji i warsztatów) na działania instytucji, takich jak np. Muzeum Historii Żydów Polskich POLIN, które prezentują złożoną panoramę relacji obu narodów i mogą stanowić cenne uzupełnienie nauczania religii (np. w ramach wycieczek szkolnych, pielgrzymek dedykowanych młodzieży). Uwzględnienie trudnych tematów w toku lekcji religii – w sposób dostosowany do percepcji uczniów – może służyć budowaniu głębszego zrozumienia i przeciwdziałaniu stereotypom czy też promowaniu postawy otwartości i dialogu.

Uzupełniający, a zarazem istotny dydaktycznie i wychowawczo charakter mają treści, w których podkreśla się znaczenie narodu żydowskiego w historii zbawienia, poczynając od przymierza z Abrahamem, przez Mojżesza, aż po mesjanistyczne oczekiwania. Zwraca się uwagę na rolę Żydów jako narodu wybranego w Starym Testamencie. Wielokrotnie też wyznawcy judaizmu określani są jako „starsi bracia w wierze”, co pozwala m.in. wzbudzić pozytywne skojarzenia oraz przypomnieć znaczenie św. Jana Pawła II dla relacji chrześcijańsko-żydowskich. Niemniej istotne są również słowa papieża Polaka: „kto spotyka Jezusa Chrystusa, spotyka judaizm”. Przywoływanie powyższych w nauczaniu religii wzmacnia pozytywny przekaz. Odgrywa też ważną rolę w ukazywaniu antysemityzmu jako negatywnej, niezgodnej z Ewangelią postawy oraz motywowaniu uczniów do tolerancji religijnej i zaangażowania w dialog międzyreligijny.

Warto też zauważyć, że współczesne podręczniki do religii nie zawierają treści, które mogłyby być uznane za antysemityczne. Przeciwnie, autorzy jednostek tematycznych podkreślają konieczność przeciwdziałania an-

tysemityzmowi jako grzechowi i sprzeciwiają się jakimkolwiek przejawom nietolerancji religijnej. Zachęcają też uczniów do budowania pozytywnych relacji z wyznawcami judaizmu oraz podejmowania refleksji nad wspólnymi wartościami (np. szacunkiem dla życia, miłością bliźniego, sprawiedliwością społeczną). Treści prezentowane w podręcznikach do nauki religii wymagają jednak zwrócenia większej uwagi na praktyczne zastosowanie zdobytej wiedzy w codziennym życiu (np. w kontekście dialogu międzyreligijnego z wyznawcami judaizmu). Godne uwagi jest również pogłębione i bardziej zróżnicowane podejście do tematyki Żydów i judaizmu oraz antysemityzmu, zwłaszcza w odniesieniu do współczesnych aspektów oraz wyzwań społecznych, religijnych i politycznych.

Mając na uwadze współczesne konflikty na Bliskim Wschodzie, warto zachęcać nauczycieli religii do aktualizowania treści programowych. Na szczególną uwagę zasługuje włączenie do programu nauczania religii w szkołach ponadpodstawowych odniesień do aktualnych, globalnych wyzwań i napięć (np. konflikt izraelsko-palestyński), które mogą przyczyniać się do rozwoju umiejętności wartościowania i krytycznego myślenia oraz kształtowania kompetencji obywatelskich. Podejmowanie tej tematyki na lekcjach religii jest istotnym elementem wychowania do pokoju i dialogu międzyreligijnego. Stwarza uczniom możliwość pogłębienia wiedzy o współczesnych wydarzeniach z perspektywy religijnej i etycznej. Jednocześnie sprzyja kształtowaniu postawy szacunku wobec wyznawców innych religii oraz rozwijaniu umiejętności krytycznego myślenia i empatii. Może też motywować młodzież do refleksji nad rolą religii w konfliktach społecznych, politycznych, religijnych i w budowaniu pojednania, co jest szczególnie cenne w kontekście globalnych napięć i migracji. Niewątpliwie uzupełnienie tych kwestii w założeniach programowych nauczania religii w szkole ponadpodstawowej pozwoli na bardziej wszechstronne zrozumienie Żydów i judaizmu jako religii i kultury oraz wzmocni wśród uczniów podstawy wzajemnego szacunku między wyznawcami różnych religii.

Z pewnością interesujące i zasługujące na odrębne analizy są zagadnienia związane z prezentacją tej problematyki w treściach wizualnych w podręcznikach do nauczania religii (np. ilustracjach, prezentacjach multimedialnych, krótkich filmach edukacyjnych). Służą one uzupełnieniu i objaśnieniu życia i praktyk religijnych Żydów, pomagając lepiej zrozumieć kulturę i religię żydowską. Ponadto istotne są również modele organizacji procesu nauczania – uczenie się związane z obudową metodyczną podręcznika do religii. Poprzez dobór zadań, ćwiczeń i poleceń zostają określone granice uczniowskiej aktywności poznawczej i społecznej w toku lekcji religii, a przez to warunkują jakość zaangażowania w procesie kształtowania obrazu Żydów i judaizmu wśród uczniów.

BIBLIOGRAFIA

- Bagrowicz Jerzy, 1995, *Przesłanie Katechizmu Kościoła Katolickiego i jego konsekwencje dla katechezy i nauczania o Żydach i judaizmie*, Collectanea Theologica, nr 2, s. 61–92.
- Bagrowicz Jerzy, 1997, *Żydzi i judaizm w katechezie Kościoła katolickiego (ze szczególnym uwzględnieniem sytuacji katechezy w Polsce)*, w: Krzysztof Pilarczyk (red.), *Żydzi i judaizm we współczesnych badaniach polskich. Materiały z konferencji*, Księgarnia Akademicka, Kraków, s. 123–144.
- Chrostowski Waldemar, 2010, *Na drogach dialogu Kościoła z Żydami i judaizmem*, Paedagogia Christiana, nr 2, s. 65–79.
- Czyżewski Mariusz, 2022, *Kościół wskazuje nam drogę. Podręcznik do nauki religii dla klasy VII szkoły podstawowej (wersja warmińska)*, Wydawnictwo Katechetyczne, Warszawa–Olsztyn.
- Czyżewski Mariusz, *Kościół wskazuje nam drogę. Poradnik metodyczny do nauki religii. VII klasa szkoły podstawowej (wersja warmińska)*, Poradniki metodyczne Wydawnictwo Katechetyczne (3.01.2025).
- Janiga Waldemar (red.), 2022, *Bóg wskazuje nam drogę. Podręcznik do nauki religii dla klasy VII szkoły podstawowej*, Wydawnictwo Gaudium, Lublin–Przemyśl.
- Janiga Waldemar (red.), 2022, *Bóg wskazuje nam drogę. Poradnik metodyczny do nauczania religii rzymskokatolickiej. VII klasa szkoły podstawowej*, Wydawnictwo Gaudium, Lublin–Przemyśl.
- Kochel Jan, *Katecheza o Żydach i judaizmie. Podstawowe założenia*, <https://info.wiara.pl/doc/186346.Korzenie-tolerancja-i-dialog> (3.01.2025).
- Komisja do spraw Kontaktów Religijnych z Judaizmem, *Żydzi i judaizm w głoszeniu słowa Bożego i katechezie Kościoła katolickiego Wskazówki do właściwego przedstawiania tych zagadnień 24 czerwca 1985 r.*, <https://www.prchiz.pl/1985-06-zydzi-i-judaizm> (2.01.2025).
- Komisja Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski, 2018, *Program nauczania religii rzymskokatolickiej w przedszkolach i szkołach*, Wydawnictwo Edycja Świętego Pawła, Częstochowa.
- Konferencja Episkopatu Polski, 2001, *Dyrektorium katechetyczne Kościoła katolickiego w Polsce*, WAM, Kraków.
- Konferencja Episkopatu Polski, 2018, *Podstawa programowa katechezy Kościoła katolickiego w Polsce*, Wydawnictwo Edycja Świętego Pawła, Częstochowa.
- Kongregacja do spraw Duchowieństwa, 1998, *Dyrektorium ogólne o katechizacji* (15.08.1997), tekst polski, Pallottinum, Poznań.
- Królikowski Piotr, 1995, *Prezentacja judaizmu w polskiej katechezie katolickiej*, Collectanea Theologica, nr 2, s. 49–59.
- Księżak Grzegorz. 2021. *Metodyka pracy z podręcznikiem na katechezie*, Zeszyty Formacji Katechetów, nr 3–4, s. 82–88.
- Łabendowicz Stanisław, 2019, *Dydaktyka katechez*, Instytut Naukowo-Wydawniczy „Spatium”, Radom.

- Mazur Radosław (red.), 2020, *Z Bogiem w dorosłe życie. Podręcznik do religii dla I i II klasy szkoły branżowej II stopnia*, Wydawnictwo Świętego Wojciecha, Poznań.
- Mazur Radosław (red.), 2020. *Z Bogiem w dorosłe życie. Poradnik metodyczny I i II klasy szkoły branżowej II stopnia*, Wydawnictwo Świętego Wojciecha, Poznań.
- Mazur Radosław, Wojtasik Marcin (red.), 2020, *Droga do dojrzałej wiary. Podręcznik do nauki religii dla I klasy szkoły branżowej I stopnia*, Wydawnictwo Świętego Wojciecha, Poznań.
- Mazur Radosław, Wojtasik Marcin (red.), 2020, *Droga do dojrzałej wiary. Poradnik metodyczny dla I klasy szkoły branżowej I stopnia*, Wydawnictwo Świętego Wojciecha, Poznań.
- Mazur Radosław, Wojtasik Marcin (red.), 2020, *Szukam wolności. Podręcznik do nauki religii dla I klasy liceum i technikum*, Wydawnictwo Świętego Wojciecha, Poznań.
- Mazur Radosław, Wojtasik Marcin (red.), 2020. *Szukam wolności. Poradnik metodyczny dla I klasy liceum i technikum*, Wydawnictwo Świętego Wojciecha, Poznań.
- Mielnicki Krzysztof, Kondrak Elżbieta (red.), 2023, *Szczęśliwi, którzy żyją wolnością. Podręcznik do religii dla klasy I liceum i technikum*, Wydawnictwo Jedność, Kielce.
- Mielnicki Krzysztof, Kondrak Elżbieta, Parszewska Ewelina (red.), 2021, *Szczęśliwi, którzy żyją wolnością. Przewodnik metodyczny. Klasa I liceum i technikum*, Wydawnictwo Jedność, Kielce.
- Nosek Bogusław, Rokosz Kamilla (red.), 2023, *Jestem chrześcijaninem. Wierzę. Przewodnik metodyczny dla klasa I szkoły branżowej I stopnia*, Wydawnictwo Jedność, Kielce.
- Nosek Bogusław, Rokosz Kamilla (red.), 2023, *Jestem chrześcijaninem. Wierzę. Podręcznik do religii dla O klasy szkoły branżowej I stopnia*, Wydawnictwo Jedność, Kielce.
- Nosek Bogusław, Rokosz Kamilla (red.), 2023, *Jestem chrześcijaninem. Świadcę o Bogu. Przewodnik metodyczny. Klasa I i II szkoły branżowej*, Wydawnictwo Jedność, Kielce.
- Nosek Bogusław, Rokosz Kamilla (red.), 2023, *Jestem chrześcijaninem. Świadcę o Bogu. Podręcznik do religii dla klasy I i II szkoły branżowej II stopnia*, Wydawnictwo Jedność, Kielce.
- Papieska Rada ds. Krzewienia Nowej Ewangelizacji, 2020, *Dyrektorium o katechizacji* (23.03.2020), tekst polski, Wydawnictwo Jedność, Kielce.
- Pierzchała Piotr (red.), 2020. *Na drogach wolności, Podręcznik do nauki religii dla I klasy liceum i technikum*, Wydawnictwo Katechetyczne, Warszawa–Olsztyn–Płock.
- Pierzchała Piotr (red.), 2020, *Na drogach wolności, Poradnik metodyczny do nauczania religii w klasie I liceum czteroletniego i technikum pięcioletniego*, Wydawnictwo Katechetyczne, Warszawa–Olsztyn–Płock.
- Polak Mieczysław, 2015, *Wychowanie do dialogu w katechezie młodzieży*, Studia Oecumenica, t. 15, s. 413–426.

- Sobór Watykański II, 2002, *Deklaracja o stosunku Kościoła do religii niechrześcijańskich „Nostra aetate”*, w: Sobór Watykański II, *Konstytucje, dekrety, deklaracje* (nowe tłumaczenie), s. 327–337.
- Wojtasik Marcin, Zawislak Beata (red.), 2022, *Bóg wskazuje nam drogę. Podręcznik do nauki religii dla klasy VII szkoły podstawowej*, Wydawnictwo Świętego Wojciecha, Poznań.
- Wojtasik Marcin, Zawislak Beata (red.), 2022, *Bóg wskazuje nam drogę. Poradnik metodyczny do nauczania religii rzymskokatolickiej. VII klasa szkoły podstawowej*, Wydawnictwo Świętego Wojciecha, Poznań.
- Zajac Marian (red.), 2020. *W poszukiwaniu wolności. Podręcznik do nauki religii dla I klasy szkoły ponadpodstawowej*, Wydawnictwo Gaudium, Lublin–Przemyśl.
- Zajac Marian (red.), 2020. *W poszukiwaniu wolności. Poradnik metodyczny do nauczania religii rzymskokatolickiej dla I klasy szkoły ponadpodstawowej*, Wydawnictwo Gaudium, Lublin–Przemyśl.
- Zellma Anna, 2015. *Wychowanie do postawy dialogu w katechezie dzieci*, *Studia Oecumenica*, t. 15, s. 397–412.
- Zellma Anna, 2016. *Dialog chrześcijańsko-żydowski w katechezie młodzieży szkół ponadgimnazjalnych – między założeniami a praktyką*, *Studia Nauk Teologicznych PAN*, t. 11, s. 231–244.
- Zwierzdzyński Marcin K., 2018. *Podręczniki szkolne do nauczania religii jako przedmiot badań socjologicznych – rola jakościowej analizy treści*, *Horyzonty Wychowania*, nr 17(41), s. 271–284.

